

Nové poznatky archeologického výskumu banskoštiavnického regiónu

JOZEF LABUDA

Keď mám hovoriť o posledných výsledkoch archeologického výskumu banskoštiavnického regiónu, situácia v tejto oblasti sa na prvý pohľad javí ideálne. Na organizovaní a vlastnej realizácii výskumu sa v súčasnosti už takmer desaťročie podieľajú až tri inštitúcie. Archeologický ústav SAV v Nitre (vedúci P. Žebrák), ŠUPS Bratislava (Št. Tóthová) a SBM B. Štiavnica (J. Labuda). Je pochopiteľné, že každá z uvedených inštitúcií pristupuje k svojim prácam na základe metodologického hľadiska z rôznych aspektov.

SITNO

Pri výskume Sitna sa hlavná pozornosť venuje problémom pravekého osídlenia doby bronzovej, zložitej stratigrafii sídliskových objektov a rozsiahleho fortifikačného opevnenia.¹ Nedávne výskumy pracovníkov SBM, ale aj posledné výsledky pracovníkov AÚ SAV v Nitre, značne prispeli k poznaniu stredovekého osídlenia lokality.² Výhodná strategická poloha Sitna bola opätovne osídlená na prelome včasného a vrcholného stredoveku (11.—12. stor.). V tomto období opäť začal narastať význam štiavnického rudného revíru, čo potvrdzujú výskumy v tomto meste. Je zaujímavé, že na Sitne sa doteraz nenašli pozostatky materiálnej kultúry z 10. stor. a preukázateľne datované do 11. stor. Na východnej ostrožnej Sitna, od jedinej novej prístupovej strany pre vozovú dopravu, pravdepodobne v 2. polovici 13. stor. vybudovali kamenný hrad. Zároveň sa prestaval praveký val na rozsiahly múr, pripájajúci sa z jeho severnej i južnej strany k hradu. Hrad plnil funkciu ochrany prístupových ciest od centrálnej časti stredoslovenských banských miest. O jeho prestavbe v období 16.—17. stor. svedčia početné architektonické články, jamy na pálenie a skladovanie vápna a pod.

Na vzťah samotného hradu a rozsiahleho terasovité upraveného terénu v opevnenom areáli Sitna nie je možné zatiaľ jednoznačne poukázať. V rôznych polohách temena Sitna sa našli nálezy (ostrohy, kadlub na odlievanie štítkových prsteňov, gotické kľúče, visiace zámky, keramika a pod.), spadajúce do obdobia 12.—16. stor. Nevieme, či išlo o kontinuálny vývoj v osídlení alebo táto časť lokality plnila úlohu refugia pre okolité osady v čase vojenských nepokojov. V súvislosti s~prieskumnou činnosťou J. Truchlíka po obidvoch stranách prístupovej cesty k hradu — pod tzv. bránou (zachytené murivá staveb fortifikačného charakteru, jamy na pálenie a skladovanie vápna, zvyšky miliera) — možno konštatovať, že definitívne závery o charaktere osídlenia bude možné vysloviť neskôr. Najväčším problémom zostáva zatiaľ čiastočne skúmaná poloha v opevnenom areáli lokality.

Ojedinelé zisťovacie a záchranné výskumy SBM v širšom regióne B. Štiavnice naznačili dôležitosť mozaikovitého lokalizovania archeologických sond do

tohto geograficky-ložiskovo uzavretého regiónu. Jedná sa o následné lokality: Štiavnické Bane-Horná Roveň³, Štiavnické Bane-Ofenhtlbel⁴, Vyhne-dolina Rudno⁵, Sklené Teplice-Na huti⁶. Ziaľ, pamiatky staršie ako z 12. stor. sa neobjavili. Okrem uvedených lokalít sa zisťovacími sondami bude realizovať výskum na lokalitách s toponymickými údajmi — napr. Štiavnické Bane-Peciny, Kopanice-Banište, Banská Hodruša-Banský vrch a pod.

PRIESKUM V MPR B. ŠTIAVNICA

Pre objasnenie počiatkov osídlenia a baníctva Banskej Štiavnice s okolím je nevyhnutné viesť súčasne archeologické výskumy v MPR, i na polohe Staré mesto. Ako už bolo uvedené, výskum v týchto miestach zabezpečuje ŠUPS Bratislava počas letných prázdnin.⁷ Keďže rekonštrukčné práce pokračujú aj v ostatných mesiacoch roka, je potrebné zabezpečovať archeologický zber. Prekvapením je, že v dôsledku takto zabezpečovaného výskumu a prieskumu sa doteraz z územia MPR nepodarilo získať ani jeden nález, ktorý by bolo možné preukázateľne zaradiť pred 12. stor., resp. do prvej polovice 12. stor. Navyše v r. 1984-85 „prečala“ mesto v súvislosti s plynofikáciou jedna sonda od niekdajšieho opevnenia pri Kammerhofe (ale aj južnejšie) až po uzáver Trojičného námestia, pri tzv. Roxerovej bráne. Realizovali sa, a niekde i pokračujú, zemné práce pri obnove tak významných objektov ako napr. Kammerhofu, obj. č. 63/1 (reštaurácia Metropol), objektov na Trojičnom námestí a inde. Treba zdôrazniť skutočnosť, že z každého terénneho prieskumu v meste sa získala technická keramika (tégliky, skúšobnícke misky a iné) a troska.

Hoci zo samotnej rýhy pre plynové potrubie sa nezískal materiál starší ako z 15. stor. (hl' 160—220 cm), zaujímavá situácia sa zistila pod obj. č. 21/1 — Lekáreň. V hĺbke 200 cm sa zachytilo skalné podložie, pričom miestami bolo možné pozorovať rozrušenú klenbu banského diela — štôlne. Z doterajších výsledkov archeologického výskumu banskoštiavnického regiónu vyplýva, že banské, úpravnícke a hutnícke, ako aj sídliskové zariadenia v najstaršej etape osídlenia regiónu z prelomu 12. a 13. stor. stáli blízko seba.

BANSKÁ ŠTIAVNICA-STARE MESTO

Výsledky výskumnej činnosti SBM na tejto lokalite boli priebežne publikované na celoštátnych konferenciách archeológie stredoveku, resp. na stránkach Zborníka SBM.⁸ Keďže nechcem opakovať získané poznatky, obmedzím sa len na všeobecné závery a výsledky posledných dvoch archeologických sezón. Na Polohe 1 sa odкрýva hradný komplex, ktorý zaberá plochu približne 3 000 m². Z výskumu tejto Polohey a Polohey 2 (skúmaná v r. 1956 pracovníkmi AÚ SAV v Nitre) vyplýva, že nálezový materiál medzi nimi plne korešponduje. Keramika a architektonické články spadajú do 13.—15. stor. Keďže komplexný odkryv sa na obidvoch polohách zatiaľ nerealizoval, nie je možné určiť ich vzájomný vzťah.

Ťažisko výskumných prác na lokalite sa od roku 1981 sústreďuje na polohu označenú Plošina nad povrchovými dobývkami. Zachytili sa tu objekty technického charakteru (skúšobňa výdatnosti rúd a kováčska vyhňa), datované do obdobia 15.—16. stor. Počas posledných sezón sa v presnej superpozícii pod objektom kováčskej vyhne (objekt I) objavil vstupný priestor v podobe do skaly vysekaných schodov. Schodište ústilo k dnes už deštruovanému portálu objektu IV. Čiastočne odkrytý objekt IV mal podobu suterénu s klenbou. Prekvapením je málo početný materiál z obdobia 14. stor. Obdobná situácia sa zistila

pri výskume skúšobne rúd (objekt II), kde však schodište ústilo k zamurovanému portálu objektu III. Tento mal tvar lichoběžníka a rovnako predstavoval suterén zatiaľ neurčenej stavby. Južné partie obidvoch objektov uzatváralo 200 cm hrubé murivo, ktoré plnilo funkciu obvodového múru.

V roku 1987 sa okrem hore uvedených polôh skúmali ojedinelými sondami ďalšie vytypované miesta lokality. Na terase C (juhovýchodne od Polohy 2) sa situovala sonda 1/87, ktorá bola v podstate predĺžením sondy I z r. 1956. Objavilo sa v nej zvetralé skalné podložie 10—15 cm pod povrchom. Stopy opracovania a nálezový materiál sa nezachytil. Terasa patrí k najväčším plochám lokality a v stredoveku bola pravdepodobne voľná a nezastavaná. V priebehu poslednej sezóny sa skúmala i časť terasy D (južne od terasy C), ktorá má výraznú hranu na južnej strane so strmým zrázom. Keďže predtým sa v areáli Plošiny nad dobývkami zachytil na dvoch miestach (analogická hrana) 200 cm hrubý kamenný múr, viedlo to k úvahám o možnom opevnení okolo celej lokality. Rez hranou terasy D však zistenie takéhoto muriva nepriniesol. Poslednou zisťovacou sondou z r. 1987 bola sonda 111/87, ktorá „preťala“ valové opevnenie z južnej strany lokality. Jeho rezom sa zistila analogická situácia rezu valom z roku 1985, kde išlo o jednoduchý násyp, ktorého deštruovný povrch bol spevnený radom kameňov. Datovanie valu preto možno zaradiť do 15.—16. stor.

ZÁVER

Napriek výskumnej a zberovej činnosti uvedených troch Inštitúcií sa v štiavnicko-hodrušskom revíre priame dôkazy po baníckej a hutníckej činnosti pred 12. stor. nezachytili. Túto skutočnosť možno vysvetľovať predbežne z dvoch aspektov:

1. Totálne prekrytie týchto nepočítaných reliktovej v dôsledku veľmi intenzívnej ťažby v priebehu 16.—18. stor.
2. Dôsledok špecifických geologických charakteristík štiavnicko-hodrušského rudného pola a úrovne poznania príslušnej hutníckej technológie. Povrchová oxidačná zóna zrudnenia mohla byť v počiatkoch vyexploatovaná na 2—3 východziach žíl, preto možnosti pre zachytenie objektov sú obmedzené. Jedným riešením tohto problému je väčšia intenzita archeologického výskumu, ale najmä zberu v celom sledovanom regióne v budúcnosti.

Literatúra

- 1 ZEBRÁK, P.: Další výskumná sezóna na Sitně. AVANS v roku 1985. Nitra 1986, s. 257—258. Pozri ďalšie predchádzajúce ročníky AVANS-u s príspevkami autora.
- 2 LABUDA, J.: Stredoveké osídlenie Sitna. Zborník Stredné Slovensko. Banská Bystrica, v tlači.
- 3 LABUDA, J.: Najnovšie výsledky archeologického výskumu SBM v regióne Banskej Štiavnice. Zborník SBM XIV, v tlači.
- 4 LABUDA, J.: Zisťovací výskum v Štiavnických Baniach. AVANS v roku 1985. Nitra 1988, s. 148—149.
- 5 LABUDA, J.: Výskum rýžovísk zlata v doline Rudno pri Vyhniach. AVANS v roku 1984, Nitra, s. 146—147.
- 6 LABUDA, J.: K lokalizácii amalgamačnej huty v Sklených Tepliciach z pohľadu archeológie. In: Zborník 200. výročia zavedenia nepriamej amalgamácie a založenie I. medzinárodnej vedeckej spoločnosti na svete. Banská Bystrica 1986, s. 186—194.

- 7 TÚTHOV'Ä, S.: Mestská pamiatková rezervácia Banská Štiavnica — výsledky archeologických výskumov, AH 10, 1985, s. 125—132.
- 8 LABUDA, J.: Stredoveké architektúry na Starom meste v Banskej Štiavnici, ich konzervácia a využitie, AH 11, 1986, s. 67—76.

Pozri pozn. 3. Tam je uvedená ďalšia literatúra.

Použit é skratky

AO SAV — Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied

SBM — Slovenské banské múzeum

ŠUPS — Štátny ústav pamiatkovej starostlivosti

Zusammenfassung

Neue Erkenntnisse aus archäologischen Untersuchungen des Museums in B. Štiavnica

Das Slowakische Bergtannmuseum in B. Štiavnica verwirklicht umfangreiche archäologische Untersuchungen im Erzrevier Štiavnica-Hodruša. Eshandelt sich um das Zentralgebiet der Höhe Štiavnické vrchy, das von den örtlichkeiten B. Hodruša, Vyhne, Sklené Teplice, B. Belá, Antol, Sitno, Dekýš, Uhliská begrenzt wird. Im letzten Jahrzehnt werden die Untersuchungen vor allem in Sitno (AÜ SAV Nitra), B. Štiavnica-historischer Kern (ŠUPS Bratislava), und B. Štiavnica-Altstadt (SBM Banská Štiavnica) vorgenommen.

Trotz der Forschungs- und Sammelaktivität der genannten drei Institutionen konnten im Revier Štiavnica-Hodruša unmittelbare Belege einer Berg- und Hüttentätigkeit vor dem 12. Jahrhundert nicht erfasst werden. Diese Tatsache lässt sich vorläufig von zwei Aspekten aus erklären:

1. Durch die totale Überdeckung der nicht zahlreichen Relikte infolge der höchst intensiven Abbautätigkeit im Laufe des 16.—18. Jahrhunderts.
2. Als Folge spezifischer geologischer Charakteristiken des genannten Erzreviers und des Kenntnisniveaus der betreffenden Hüttentechnologie. Die Oberflächen-Oxydation-zorie der Vererzung konnte anfangs an 2—3 Ausgangsadern explollert werden, weshalb die Möglichkeiten einer Erfassung von Objekten beschränkt sind. Die einzige Lösung dieses Problems wäre eine erhöhte Intensität der archäologischen Untersuchung, vor allem der Sammeltätigkeit im ganzen verfolgten Gebiet.